

UDK: 930.25(497.5(091) »1945«

Stručni članak

Primljeno: 10. 2. 1997.

Arhivsko gradivo Zemaljske uprave narodnih dobara

ZDENKA BAŽDAR

Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Republika Hrvatska

Članak donosi povijesni pregled postanka i analizu sadržaja fonda Zemaljske uprave narodnih dobara, koja je pohranjena u Povijesnom arhivu u Zagrebu i Hrvatskom državnom arhivu.

Razdoblje nakon 1945. g. obilovalo je korjenitim političkim, socijalnim i društvenim promjenama, a pravnu osnovu za stvaranje državne svojine u prvom periodu nisu predstavljali samo akti nacionalizacije sredstava za proizvodnju, nego konfiskacija imovine, oduzimanje ratne dobiti, sekvestar i razne mjere kontrole na temelju kojih je država stekla vlasništvo, industriju, bankovni sistem, trgovinu na veliko i vanjsku trgovinu.

Predsjedništvo ZAVNOH-a je 26. veljače 1946. donijelo Zakon o imenu Narodne Republike Hrvatske. Promijenjeni su nazivi: Narodni Sabor Hrvatske, Predsjedništvo narodnog sabora Hrvatske i Narodna vlada Hrvatske u Sabor NRH, Prezidijum Sabora NRH i Vlada NRH (N. N. 34/46-1). Na izvanrednoj sjednici Predsjedništva Zemaljskog antifašističkog vijeća Hrvatske (ZAVNOH) utemeljena je u Splitu 14. travnja 1945. godine Narodna vlada Hrvatske. Vlada je djelovala preko svojih ministarstava, komisija i komiteta. Organi vlade su bili: Predsjedništvo, ministarstva, Planska i Kontrolna komisija, komiteti, glavne i generalne direkcije, glavne uprave i dr. Predsjedništvo vlade u užem smislu predstavljalo je administrativni aparat Vlade, stručne i druge službe. Zemaljska uprava narodnih dobara djelovala je u sastavu Predsjedništva Vlade kao ustanova pod rukovodstvom I. potpredsjednika, uz sljedeće ustanove:

1. Privremeni odbor za sređivanje zadrugarstva
2. Ravnateljstvo za kolonizaciju
3. Zemaljska uprava narodnih dobara.

Do osnivanja ZUND-a taj organ radio je pod imenom Odjel za narodnu imovinu pri Predsjedništvu Vlade NRH. Zemaljska uprava djelovala je preko okružnih odnosno gradskih uprava narodnih dobara (GUND), izdavala im je uputstva za rad i nadzirala njihovo djelovanje. Iz djelokruga Zemaljske uprave

narodnih dobara Pravilnikom su izuzeta ona dobra koja su odlukom ministra industrije savezne vlade proglašena za dobra od općeg državnog interesa i kao takva stavljena u nadležnost DUND-a u Beogradu.

ZUND je osnovan 21. studenog 1944. godine na osnovi odluke AVNOJ-a o prijelazu imovine u državno vlasništvo. Povjereništvo industrije Predsjedništva ZAVNOH-a donijelo je odluku o izdavanju Pravilnika o organizaciji Zemaljske uprave narodnih dobara Federalne Hrvatske broj 892/45. 22. ožujka 1945. godine.

Odlukom Predsjedništva ZAVNOH-a od 29. 1. 1945. god. o stvaranju ZUND-a federalne Hrvatske Povjereništvo industrije propisalo je Pravilnik o organizaciji ZUND-a (Zbornik dokumenata ZAVNOH-a 1945. godine). U Pravilniku stoji da je ZUND Hrvatske organ Državne uprave narodnih dobara Federativne Jugoslavije i djelovao je u okviru odluke AVNOJ-a od 21. 11. 1944. godine o prijelazu u državno vlasništvo neprijateljske imovine, te o državnoj upravi imovine neprisutnih lica i sekvestru nad imovinom koja je bila u rukama pobijeđenih (čl. 1). Na temelju čl. 2 ZUND Hrvatske sastojao se od sekretara i članova uprave, a osoblje je imenovao povjerenik za industriju Federalne Hrvatske. Pravilnik je donio podjelu ZUND-a na odsjeke:

1. Odsjek za upravu nad zemljištem, poljoprivrednim gazdinstvima i šumama
2. Odsjek za rudarstvo, metalurgiju, industriju, preradu metala, grafička poduzeća, električne centrale i brodogradilišta
3. Odsjek za tekstilnu i kožarsku industriju
4. Odsjek za poljoprivrednu industriju živežnih namirnica
5. Odsjek za kemijsku i farmaceutsku industriju
6. Odsjek za industriju drva
7. Odsjek za građevine, građevinarstvo i zgrade
8. Odsjek za bankarska i osiguravajuća poduzeća
9. Odsjek za trgovačke i njima slične radnje
10. Odsjek za saobraćajna i otpremnička poduzeća
11. Pravni odsjek.

Radi neposredne uprave i rukovanja narodnom imovinom osnivane su pri Narodnooslobodilačkim odborima Okružne uprave narodnih dobara. Odluke o spajanju, širenju i ukidanju donosio je povjerenik industrije federalne Hrvatske, odnosno ministar industrije DFJ. Ovaj Pravilnik je stupio na snagu 22. 3. 1945. godine pod brojem 892/45. ZUND je djelovao po ovoj osnovi sve do donošenja novog Pravilnika o organizaciji Zemaljske uprave narodnih dobara od 18. kolovoza 1945. g. (N. N. br. 55/45. od 27. 10. 1945.g.) koji je donijelo Predsjedništvo Vlade s predsjednikom dr. V. Bakarićem na čelu, njime su određeni zadaci i nadležnost ZUND-a. Zadržao je u pogledu narodnih dobara sljedeće zadatke:

- a) zaštita imovinsko-pravnih interesa države, evidentiranje i pravno obuhvaćanje imovine, davanje pravnih mišljenja i vođenje pravnih poslova
- b) imenovanje upravitelja nad imovinom koja se spominje u članku sporazuma s nadležnim stručnim ministarstvom (po čl. 2 i 4 stavak 2

Odluke AVNOJ-a od 21. 11. 1944.) Upravitelja nad imovinom koja je prešla u državnu svojinu postavljala su nadležna ministarstva

- c) vodio je evidenciju cjelokupne imovine, koja je na području Federalne Hrvatske odlukom AVNOJ-a od 21. studenog 1944. prešla u državno vlasništvo ili državnu upravu.

Odredbom čl. 2 Pravilnika stoji da je ZUND zadržao upravu nad onim dobrima koja po svojoj namjeni nisu prelazila pod rukovodstvo i upravu pojedinih stručnih ministarstava, odnosno vlasti i ustanova (gotovina, dragocjenosti, autorska i patentna prava, razne pokretnine i sl.). Navedena dobra ZUND je mogao prodati ili dati u zakup na temelju postojećih propisa. Pravilnikom je određena podjela ZUND-a na: Opći odsjek, Odsjek za evidenciju i Pravni odsjek, a odsjeci su se unutar sebe dijelili na referate. Za upravljanje ZUND-a zadužen je bio upravnik, a na čelu svakog pojedinog odsjeka bio je šef odsjeka. U sastavu ovog Pravilnika objavljene su i neke prijelazne odredbe: predaja imovine pojedinim ministarstvima, vlastima ili ustanovama po čl. 1 stav 1 obavljala se nakon popisa i procjene imovine komisijskim zapisnikom o primopredaji (čl. 13) Zadatak ZUND-a bio je da pravilnikom propiše unutarnju organizaciju i rad okružnih odnosno gradskih Uprava narodnih dobara. Stupanjem na snagu ovog pravilnika o organizaciji ZUND-a prestao je vrijediti Pravilnik od 22. 3. 1945. g. broj 892/45. g. koji je izdalo bivše Povjereništvo industrije Predsjedništva ZAVNOH-a.

Arhivsko gradivo Zemaljske uprave narodnih dobara danas je pohranjeno manjim dijelom u HDA, a većim u Povijesnom arhivu u Zagrebu (PAZ). Prema popisu, u PAZ-u očuvana je sljedeća dokumentacija:

- Općeg odsjeka (registraturne knjige: kazala i urudžbeni zapisnici, opći spisi iz 1945.–1946. god., podaci o osnivanju i organizaciji ZUND-a, pravilnici, izvještaji o radu, okružnice)
- Personalnog odsjeka (Personalni dosjei po kotarevima, podaci o službenicima, upitni arci zaposlenih s osobnim podacima po gradovima za razdoblje 1945.–1946. godinu)
- Pravnog odsjeka 1945.–1946. (Dosjei – povrat imovine, sekvenciranje, konfiskacija po gradovima, kartoteka dosjea po gradovima, popis narodne imovine i prijava ratne štete po gradovima)
- Računovodstvo 1945.–1946. (Obračuni budžeta okružne uprave narodnih dobara po gradovima, podaci o dionicama novčanih zavoda i dioničkih društava po gradovima)

Gradivo ZUND-a koje se danas čuva u HDA bilo je pohranjeno u Izvršnom Vijeću Sabora Hrvatske sve do 1986. godine, kada je zajedno s drugim poslijeratnim gradivom (tzv. Šibensko gradivo) preuzeto u Hrvatski državni arhiv. Prva faza sređivanja arhivskog gradiva ZUND-a obavljena je tijekom 1974. godine u IV Sabora. Gradivo je identificirano, formirane su arhivske jedinice (svežnjevi) i izrađen je privremeni popis.

Tijekom prvog tromjesečja 1993. godine izvršeno je sređivanje i arhivistička obrada gradiva ZUND-a koja je u HDA, izrađen je sumarno-analitički inventar. Očuvan je mali broj Općih i Povjerljivih spisa, veći broj dokumentacije odnosi se na Pravni odsjek, a čuva se i računovodstvena dokumentacija.

- ad. 1/ U HDA pohranjen je mali broj spisa Općeg odsjeka – obavijesti o konfiskaciji imovine dionica Prve hrvatske štedionice s popisima dioničara i dionica, te popis dragocjenosti i dr.
- ad. 2/ Pravni odsjek – dokumentacija o podržavljenju imovine – odnosi se na dionice pojedinih poduzeća. Radi se o dosjeima u kojima su podaci o dioničkim društvima, tvornicama domaćim i stranim (Austrija, Njemačka, Mađarska, Češka i dr.), novčarskim zavodima, bankama, štedionicama, kreditnim zavodima iz vremena Nezavisne Države Hrvatske. U dosjeima su pronađeni popisi s imenima vlasnika, točan naziv poduzeća, godina i mjesto djelovanja, te odluke o stavljanju imovine pod privremenu upravu države. Za svaki dosje izrađen je popis koji se sastoji od naziva dosjea koji se čuva, mjesto djelovanja, i raspona godina očuvanog gradiva. U tijeku arhivske obrade izrađeni su popis dosjea po broju (ukupno 1088) i abecedni popis.
- ad. 3/ Računovodstvena dokumentacija – očuvane su bruto bilance, knjigovodstvena kartoteka – police osiguranja, rashodi-prihodi, privremeni vjerovnici, kartoteka glavne knjige i zbirnog dnevnika, te državnih i privatnih ustanova, te abecedno složena kartoteka uložnica); popis dragocjenosti koji je ZUND preuzeo po raznim osnovama, a sačuvani su i dnevnički proknjiženja za 1945. i 1946. godinu

Radi se o vrijednom arhivskom gradivu, ali valorizacija gradiva ZUND-a moguća je samo kao cjeline, tj. potrebno je prethodno gradivo fizički objediniti, i dati odgovarajući prijedlog za mikrofilmiranje Središnjem laboratoriju za mikrografiju HDA.

ZUND je djelovao sve do 1954. godine, kada je donosena Uredba o utvrđivanju propisa republičkih organa uprave koji su prestali važiti (Narodne novine br. 18 od 20. travnja 1954.) na temelju čl. 2 stav 2 Uredbe o usklađivanju propisa saveznih organa državne uprave iz oblasti privrede s novim privrednim sistemom (Sl. list FNRJ br. 40-1952.) i čl. 2 Uredbe o usklađivanju propisa republičkih organa državne uprave iz oblasti privrede s novim privrednim sistemom (N. N. 51-1952.) ili su ukinuti zato što je isteklo vrijeme za koje su se imali primjenjivati, a članak 86. odnosi se na ukidanje Pravilnika o organizaciji ZUND-a Federalne Hrvatske (N. N. br. 55-1945. god.). Rukovanje, uprava i iskorištavanje dobara stavljenih u nadležnost ZUND-a povjereni su stručnim ministarstvima NRH i vlastima ili ustanovama koje su imale ovlasti posebnim popisima ili odlukom ministra industrije savezne vlade.

Veći dio dokumentacije odnosi se na razdoblje Nezavisne Države Hrvatske i predstavlja vrijedan izvor za praćenje razvoja novčarskih i kreditnih zavoda, trgovačkih i poljopivrednih dioničkih društava u Hrvatskoj. Arhivsko gradivo Zemaljske uprave narodnih dobara značajno je i za analizu i proučavanje promjena u gospodarstvu i ekonomiji koje su uslijedile nakon 1945. godine.

LITERATURA:

1. D. Bilandžić, *Historija SFRJ*, 1985.
2. *Zbornik dokumenata ZAVNOH-a 1945. god.*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1985., str. 516.-519.
3. D. Bilandžić, *Ideje i praksa društvenog razvoja Jugoslavije (1945.-1973.)*, Beograd, 1973.
4. I. Krbek, *Osnove upravnog prava FNRI*, Zagreb, 1950.
5. *Inventar ZUND-a*, Povijesni arhiv u Zagrebu.
6. *Narodne novine*, br. 55, 1945.
7. *Narodne novine*, br. 34, 1946.
8. *Narodne novine*, br. 18, 1954.

SUMMARY

ARCHIVAL MATERIAL OF THE TERRITORIAL ADMINISTRATION
OF THE NATIONAL PROPERTIES

The article surveys the content and importance of the archival material of the Territorial Administration of the National Properties. That archival material is kept in the Croatian State Archive and in the Historical Archive in Zagreb.